

МІГРАЦІЇ КАБАНА ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПІВДЕННИХ МАРГІНАЛЬНИХ ПОПУЛЯЦІЙ В УКРАЇНІ

Волох А.М.

Таврійська державна агротехнічна академія

ВСТУП

Сучасні південні популяції кабана (*Sus scrofa* L.) сформувалися завдяки розселенню інтродукованих тварин та мігрантів із незначної кількості аборигенних осередків, найвизначнішим з яких були Карпати. Оскільки спеціальних досліджень з цього питання в Україні не проводилося, нами була зроблена спроба вивчити деякі аспекти міграцій та відшукати прості методи для контролю за переміщеннями диких кабанів

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вивчення міграцій будь-яких мисливських видів є складним завданням, успіх виконання якого залежить від розуміння мисливцями його доцільності і надання інформації про виловлення або зустріч мічених тварин. Після мічення вушними металевими пластинками в Одеській області 17 кабанів жодної з них не було повернуто дослідникам. Така ж ситуація спостерігалася після випуску майже 30 мічених попереднім способом зайців біля Запоріжжя, 11 лисенят біля Мелітополя і т. п. Тому при вивченні міграцій великих ссавців ми були змушені користуватися іншими методами [2]. Враховуючи, що деякі з неметричних ознак – фенів, своєю присутністю і частотою маркують будь-які внутрішньовидові угруповання [6], нам вдалося цілком зручним їх використання для дослідження міграцій тварин. У своїх міркуваннях ми виходили з того, що кожна особина містить інформацію про спільний для популяції епігенетичний ландшафт і має характерні для неї фени. Тому при пошуку певних міграційних напрямків було обрано саме фенетичний підхід. Оскільки генетично близькі форми характеризуються подібними рядами спадкової мінливості, важливим є виявлення фенів, за якими їх можна розрізнити. У свій час [3] у кабана було виявлено такий надійний маркер генотипу, як форма луски слізної кістки (*os lacrimale*); саме її ми використали при дослідженні міграцій. Для запобігання помилок, було досліджено вікову і статеву мінливість луски, що показало високий ступінь спадкування вибраного фена в деяких популяціях.

В основу статті покладені матеріали, зібрані автором упродовж 1976-2002 рр. на півдні України. З аналітичною метою були використані краніологічні колекції зоомузіїв Київського, Одеського, Харківського національних університетів, Кримського державного заповідника, а також Національного природознавчого музею України. Вивчення особливостей освоєння диким кабаном у 60-70-х рр. XX ст. степової зони, дозволило припустити участь у цьому процесі мешканців різних регіонів. Вірогідніше всього, формування південно-західної популяції відбувалося за участю тварин з Молдови і Буковини. Пониззя Дніпра могло бути заселено нащадками звірів, інтродукованих у Криму (1957-1978 рр.), Черкаській (1960 р.) та Кіровоградській (1968 р.) областях. В утворенні приазовського угруповання кабана певна роль могла належати кабанам із самарського осередку, де

тварин інтродуціювали у 1961/67 рр. Для перевірки даної гіпотези були досліджені черепи кабана із Буковини (n=14), Молдови (n=21), із Полтавської (n=8) і Одеської областей (n=43), пониззя Дніпра (n=18), о - ва Хортиця (n=11) Приазов'я (n=126) та АР Крим (n=61).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Освоєння нових територій у більшості ссавців відбувається завдяки поступовому розселенню тварин упродовж декількох поколінь. Дуже характерною є дослідницька міграція молодих особин, яка за сприятливих умов може забезпечити успішне розширення ареалу. Успіх розселення залежить від здатності тварин долати перепони, розміру індивідуальної ділянки, терміну статевого дозрівання, типу статевих відносин, плодючості, соціального тяжіння та впливу усієї сукупності екологічних чинників.

Взагалі кабани мають два піки міграцій – у квітні-травні після народження поросят і у жовтні-грудні в період гону, що також співпадає з інтенсивним полюванням. Мігруючі тварини являються носіями відповідних генотипів і їх важливе еволюційне значення не визиває сумнівів.

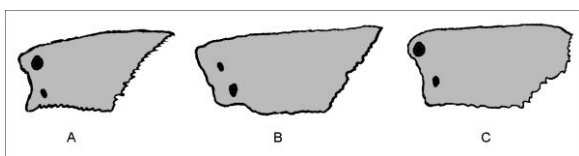

Рис. 1. Типові форми луски слізної кістки кабанів із Буковини (Карпати).

На території Буковини, як одного з центрів природного розселення виду, нами були виявлені 3 форми слізної кістки (рис. 1), найпоширеніші з яких – В і С. Саме кабани цих фенотипів найбільш часто проникали у Котовський, Фрунзенський, Балтський і Красноокнянський райони Одеської області в 1967-1975 рр. Причому за межами басейну Дністра, зокрема у дельтах Дніпра і Дунаю жодного разу не зустрічалися таких тварин. Мабуть, саме по лісових і водно-болотних біотопах Придністров'я цей вид розселявся в причорноморські райони. Пізніше, унаслідок схрещування прикарпатських кабанів із населивними південь інтродукованими в різних місцях представниками інших гено- і фенотипів, скрізь стали домінувати кабани гетерогенного походження. Проте, періодично сюди продовжують проникати звірі з Прикарпаття, здійснюючи панміксію між аборигенними осередками і маргінальними південними угрупованнями Причорномор'я. У 1998-2000 р. на території Велико-Михайлівського і Фрунзенського р-нів було здобуто декілька самців фенотипу С річного віку. Серед досліджених нами кабанів із Приазов'я один сікач також відносився до зазначеного фенотипу (рис. 3 – С). Подальшими дослідженнями вдалося встановити, що у 1968 р. тварин із Буковини випускали на території Павлоградського мисливського господарства УТМР (Дніпропетровська обл.). Вірогідніше всього, що це був один із їхніх нащадків, який у 1974 р. досяг Старо-Бердянського лісництва біля м. Мелітополя. Таким чином, за 5 років кабан подолав шлях по прямій у 200 км.

Інтродукція у гірському Криму далекосхідних кабанів (*Sus scrofa ussuricus*), які характеризуються майже квадратною формою луски слізної кістки (рис. 2), призвела до формування генетично одноманітної популяції. Незважаючи на послідовні випуски звірів із Воронезької та

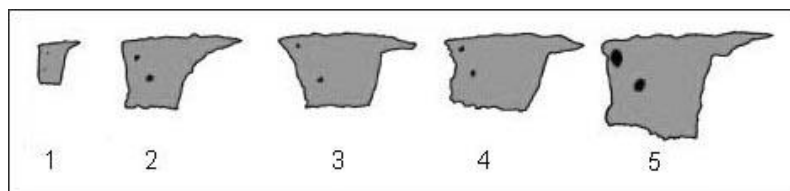

Рис. 2. Спадкування кабанами кримської популяції форми слізної кістки з віком: 1 – 2 місяці; 2 – 10 місяців; 3 – 20 місяців; 4 – 45 місяців; 5 – 68 місяців.

Київської областей, як наслідок поглинального схрещування, зараз в регіоні склалося дуже мономорфне угруповання виду за фенотипом [1]. Але вплив тварин кримської популяції на формування степових угруповань довести не вдалося. Навіть кабани, що проникли у Присивашся скоріше походять із Придніпров'я. У всякому разі, між тваринами із Джанкойського р-ну і пониззям

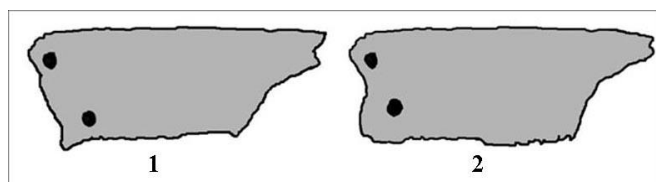

Рис. 3. Форма луски: 1 – с. Буркути (Херсонська обл.); 2 – с. Пшеничне (Джанкойський р-н, АР Крим).

Дніпра спостерігається дуже велика подібність за вибраним для порівняння фенотипом (рис. 3). Таким чином, зараз у гірсько-лісовому Криму існує самостійна популяція. Оскільки мігранти не створюють на неї суттєвого впливу, динаміка чисельності її залежить від власної репродукції.

Натомість, у Приазов'ї найбільш відчутний вплив представників різноманітних угруповань. Тут спостерігається значний поліморфізм кабанів за формою слізної кістки (більше 20 різновидів), але немає жодної, схожої на таку, що зустрічається у тварин гірського Криму (рис. 4). Така ситуація

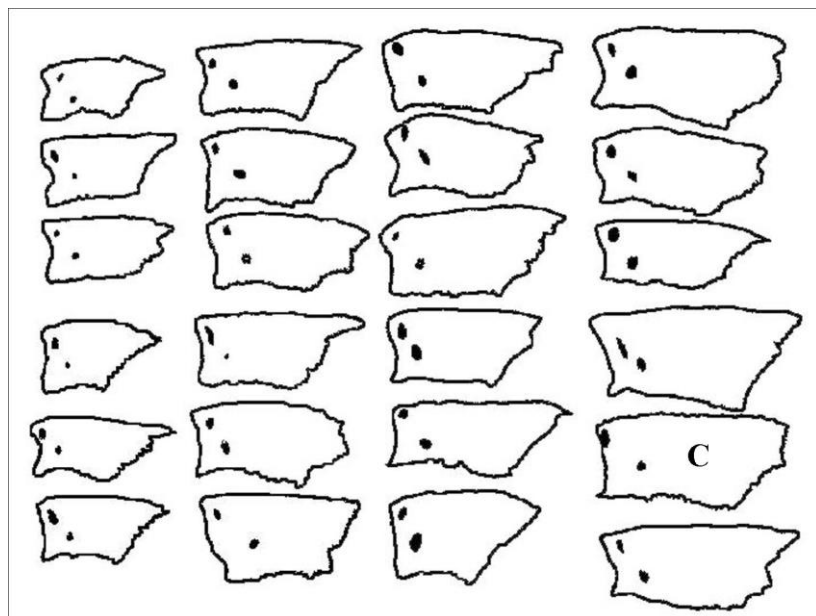

Рис. 4.
Форма луски слізної кістки у кабанів із Приазов'я.

є наслідком взаємодії генотипу інтродукованих у 1972 р. на території Запорізької області тварин із Полтавщини, та інших, що проникли із сусідніх регіонів.

Неодноразово кабанів зустрічали у Азовському морі на відстані 5-20 км від берега, які пливли від коси Довгої (Росія) між Єйським та Бейсугським лиманами у напрямку м. Бердянська.

Враховуючи незначну ширину Таганрозької затоки (від 30 до 60 км), проникнення окремих кубанських мігрантів можна вважати за цілком реальне явище. Зокрема, на забудованій базами відпочинку Бердянській косі неодноразово бачили тварин, що з'являлися з боку моря. Такі випадки відомі у Фінляндії, коли у 1956 р. перші кабани подолали Ботнічну затоку і з'явилися на деяких островах у Балтійському морі [7].

Загалом, міграція кабанів мала виключно важливе значення для відновлення південної історичної межі ареалу. Особливо помітний вплив на Лівобережжі створювали мігранти із Самарського лісу та пониззя Дону; на Правобережжі визначна роль належала кабанам із Чорного та Голочанського лісів на Кіровоградщині. На цей час являється помітною міграція тварин із лісів Кінбурзького п/о-ву у степовий Крим та із заплави Дніпра біля м. Нова Каховка в Приазов'є. На південному заході України визначну роль у підтримці просторової структури популяції відіграють буковинський, нижньодунайський і румунсько-басарабський осередки, мігранти з яких періодично заселяють спустошені нерозумним полюванням угіддя (рис. 4). Звичайно, завжди існували і менш значні міграційні шляхи. У Херсонській і Миколаївській області, за свідченням мисливствознавця об'єднання "Миколаївліс" Г.А.Бойка, періодичні переміщення кабанів спостерігаються між Інгулецькими плавнями та пониззям Дніпра, Катеринівським і Чорним лісами (через Кодимські плавні), Володимирським лісом і Базавлуцькими плавнями та інші. За сучасних умов, коли спостерігається скорочення чисельності внаслідок інтенсивного переслідування кабана, виникли і інші, поки що невідомі нам, міграційні напрямки.

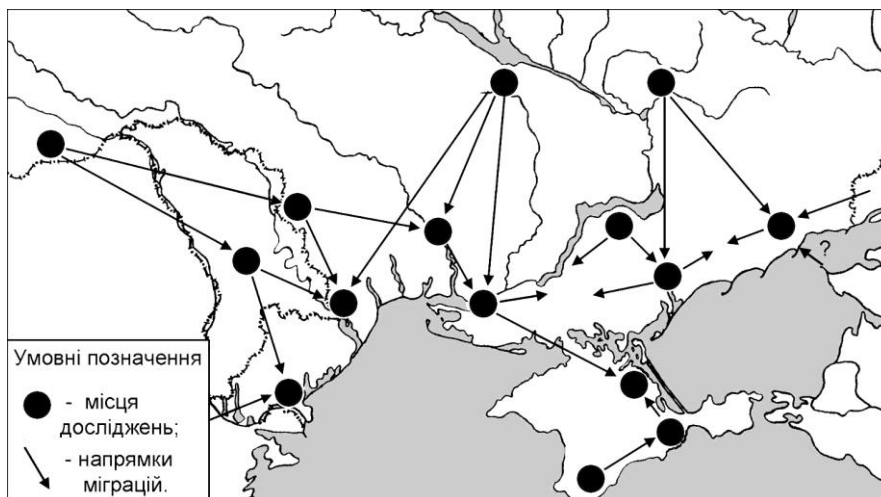

Рис. 5. Основні напрямки міграцій дикого кабана в 1968 – 1988 рр.

Таким чином, за рахунок міграцій тварин із різних регіонів та як наслідок інтродукції, було відновлено історичний ареал кабана і сформовано генетично поліморфні південні маргінальні популяції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волох А.М. Влияние интродукции на формирование полиморфного генотипа диких кабанов на Украине. // Структура і функціональна роль тваринного населення в природних і трансформованих екосистемах. – Тез. доп. міжнар. наук. конференції. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 124-125.
2. Волох А.М., Ткачук Ю.Б. Значение карпатских млекопитающих в формировании популяций некоторых видов в Причерноморье. // Геоэколог. и биоэколог. пробл. Сев. Причерноморья. – Тез. докл. междунар. науч. конференции. – Тирасполь, 2001. – С. 60 - 61.
3. Филиппченко Ю. А. Краниологическое исследование диких видов свиней // Проблемы происхождения домашних животных. – М.: Изд-во АН СССР, 1933. – С. 157-184.
4. Яблоков В.В. Новые направления изучения морфологии млекопитающих. // Пленар. докл. 2 съезда Всесоюз. териол. об-ва. – М.: Изд-во АН СССР, 1979. – С. 139-145.
5. Erkinaro E., Heikura K., Lindgren E., Pulliainen E., Sulkava S. Occurrence and spread of the wild boar (*Sus scrofa*) in eastern Fennoscandia. // Mem. Soc. fauna fenn. – 1982. – 58. – № 2. – P. 39-47.